

ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Studia Filologiczne 1981 z. 12

JANINA WACŁAW

WSP w Bydgoszczy

O PRAKTYCZNYM WYKORZYSTANIU INDEKSU ONOMAZJOLOGICZNEGO
DO "GRAMATYKI ROSYJSKIEJ W UJĘCIU FUNKCJONALNYM"

A. BOGUSŁAWSKIEGO I S. KAROLAKA

Z chwilą ukazania się "Gramatyki rosyjskiej w ujęciu funkcjonalnym"¹ powstało pytanie, w jaki sposób zawarty w niej cenny materiał językowy wykorzystać na zajęciach z praktycznej nauki języka. Realizacja materiału według kolejności, w jakiej został on umieszczony w podręczniku, była wręcz niemożliwa: zajęcia praktyczne upodobniłyby się do ćwiczeń z gramatyki opisowej języka rosyjskiego. Korzystano więc z niego w sposób spontaniczny w zależności od przypadkowego doboru przez nauczyciela niektórych zagadnień językowych.

Z tych wątpliwości wziął początek onomazjologiczny indeks alfabetyczny². Materiał językowy zawarty w podręczniku ujęto od strony znaczeń i ułożono według kolejności alfabetu. W ten sposób indeks pozwoli zorientować się, jakie znaczenia są zawarte w podręczniku i ułatwi korzystanie z niego. Cały indeks będzie opublikowany w pracy zbiorowej pod redakcją Jana Wawrzyńczyka pt. "Typy zdań rosyjskich. Skrypt do praktycznej nauki języka rosyjskiego". /Wydawnictwo WSP w Bydgoszczy, 1981/.

Za pomocą indeksu onomazjologicznego łatwiej rozwiązać różne wątpliwości, językowe, które na każdym etapie nauczania języka lub przy posługiwaniu się nim praktycznie są nieuniknione. Indeks może okazać się szczególnie pomocnym środkiem dla uczących się języka rosyjskiego samodzielnie.

Alfabetyczny indeks onomazjologiczny może stanowić punkt wyjścia do planowania materiału językowego na wszystkich szczeblach nauczania.

Materiał językowy zawarty w podręczniku "Gramatyka rosyjska w ujęciu funkcjonalnym" jest bardzo bogaty. Część tego ma-

teriału nazwano w podręczniku znaczeniami /sytuacjami/, część rozpatrywana jest tylko od strony gramatyki i chociaż wymienione zjawiska zilustrowane są licznymi przykładami dotyczącymi konkretnych sytuacji, autorzy wielu sytuacji nie nazywają.

Przez nazwanie tych sytuacji indeks stałby się pełniejszy i bardziej wyczerpujący. Można by w nazewnictwie tych sytuacji kierować się jednolitą formą, przede wszystkim informacja w nich zawarta winna być jednoznaczna i czytelna. Korzystający z indeksu winien z łatwością znaleźć poszukiwany materiał. Indeks alfabetyczny poparty konkretnymi przykładami uzupełni program praktycznej nauki języka rosyjskiego na kierunku filologii rosyjskiej, szczególnie działu "Gramatyka".

Hasła programowe określają materiał językowy bardzo ogólnie. Program wyszczególnia, nad jakimi częściami mowy należy pracować ze studentami różnych lat studiów. Uszczegółowienie tych haseł następuje na podstawie materiałów podręcznikowych, skryptowych używanych na ćwiczeniach do praktycznej nauki języka rosyjskiego.

Przeważnie na zajęciach nauczyciele korzystają z różnych źródeł i w związku z tym mogą ująć uwadze niektóre ważne zagadnienia językowe.

Kierując się uszczegółowionym programem i mając do dyspozycji "gramatyki" w ujęciu funkcjonalnym dobranie ćwiczeń z podręczników i skryptów stanowiłoby jedno z ogniw bardziej zorganizowanego systemu nauczania.

Nie mniej ważnym zagadnieniem /obok doboru materiału językowego/ jest sposób działania nauczyciela. Ćwiczenia gramatyczne na zajęciach z praktycznej nauki języka nie mogą być prowadzone tak, jak prowadzi się ćwiczenia z gramatyki opisowej, podczas których student przede wszystkim uzyskuje wiedzę o języku; praktyczne zastosowanie ćwiczonych form zajmuje pozycję dalszą. Funkcja ćwiczeń językowych na zajęciach z praktycznej nauki języka jest inna. Wymienione ćwiczenia prowadzą do zdobywania przez studentów nawyków w zakresie tych znaczeń, które są niezbędne do celów komunikacyjnych. Zasada funkcjonalności przy praktycznym nauczaniu języka jest niezbędna, toteż onomazjologiczne podejście do materiału językowego gwarantuje

jej przestrzeganie. Funkcjonalne podejście w nauczaniu polega na tym, że zjawiska językowe przyswajane są przez studentów nie według kolejności zawartej w teoretycznym opisie języka, lecz w związku z praktyczną potrzebą opartą o sytuację. W procesie nauczania można wykorzystać sytuacje zawarte w wymienionym podręczniku sporadycznie, jednak rola nauczyciela kierującego procesem uczenia się polega na planowym wykorzystaniu sytuacji według uszczegółowionego programu nauczania.

Obok zasady funkcjonalności w praktycznym nauczaniu języka ważne miejsce zajmuje zasada koncentryczności, która bezpośrednio wiąże się z etapami nauczania języka. Poszczególne sytuacje poszerzają swój zakres na każdym etapie.

Alfabetyczny indeks posłużyłby do określenia zakresu poszczególnych sytuacji na różnych etapach.

Można przykładowo posłużyć się jednym obszarem sytuacji planując je dla różnych poziomów nauczania. Dla oznaczania czasu /jako sytuacji globalnej/ służą inne, bardziej szczegółowe sytuacje wchodzące w jej zakres, np.:

oznaczanie godzin

- " dni
- " tygodni
- " miesięcy
- " roku
- " dziesięcioleci
- " stuleci
- " pół roku, dnia
- " okresów
- " odcinka czasu
- " długości
- " wieku
- " daty
- " miary czasu
- " następstwa w czasie
- " uprzedniości
- " sposobu spędzania czasu
- " trwania czynności przez pewien nieokreślony czas
- " czynności, która trwa określoną ilość czasu

oznaczanie nazw "niekalendaryzowanych"

- " czynności powtarzającej się
- " czynności powtarzającej się w regularnych odstępach czasu
- " czynności powtarzającej się w nieregularnych odstępach czasu
- " następstwa w czasie
- " następstwa czynności w czasie
- " umiejscowienia czynności w czasie bezpośrednio poprzedzającym moment
- " odcinka czasu, który dzieli pewien moment od mającej nastąpić czynności
- " czasu trwania czynności
- " szeregu powtarzających się czynności
- " stałego stosunku ilości do czasu

Przybliżone określenie umiejscowienia w czasie

Oznaczanie momentu należącego do przeszłości

- " początku jakiejś czynności lub zamiaru jej wykonania.

Na etapie X-letniej szkoły średniej z całą pewnością winien być przyswojony materiał w postaci wyrobionych nawyków językowych, związany z następującymi sytuacjami: oznaczanie godzin, dni tygodnia, miesięcy, roku, dziesięcioleci, stuleci, pół roku, dnia, okresów historycznych, okresu, jaki obejmuje publikacja, dokument, odcinka czasu, jaki oddziela wykonanie czynności od faktu, wieku osób, czasu, w jakim odbywa się czynność lub stan, upływu czasu.

Na etapie szkoły wyższej na kierunku filologicznym realizować należy materiał językowy dotyczący zagadnienia "Czas" według niżej wymienionych sytuacji:

oznaczanie okresu, z którego pochodzą zabytki piśmiennictwa, architektury

- " okresu, jaki obejmuje dana publikacja, dokument
- " daty publikacji i dokumentów w języku urzędowym
- " odcinka czasu, jaki oddziela wykonanie czynności od faktu,
- " krótkiego odcinka czasu

oznaczenie długości

" czasu za pomocą wieku

określenie sposobu spędzania czasu

oznaczenie trwania czynności przez pewien nieokreślony czas,
a następnie jej ustanie,

" trwania czynności do pewnego momentu

" nazw. "niekalendaryzowanych"

" czynności powtarzających się

" czynności powtarzających się w regularnych odstępach czasu

" czynności powtarzających się w nieregularnych odstępach czasu

" umiejscowienia czynności w czasie bezpośrednio poprzedzającym moment

" następstwa w czasie

" odcinka czasu, który dzieli pewien moment od mającej nastąpić czynności

" czasu trwania czynności

" czynności jednokrotnej

" szeregu powtarzających się czynności

" stałego stosunku ilości do czasu

przybliżone określenie umiejscowienia w czasie

oznaczenie momentu należącego do przeszłości

" początku jakiejś czynności lub zamiaru jej wykonania.

W podręczniku A. Bogusławskiego, S. Karolaka do wymienionych znaczeń podaje się równorzędne modele, które w określonej sytuacji mogą być użyte. Autorzy wychodzą zawsze od obszernego komentarza gramatycznego, kładąc szczególny nacisk na opis składników tychże modeli.

Poszczególne paragrafy tytułuje się w zależności od składników formalnych + /nie zawsze/ określa się znaczenie w sposób bardzo ogólny, w jakim modele te są użyte. Na przykład § 171 s.180 "Składnik на z miejscownikiem oznaczającym miejsce na zewnątrz, na powierzchni przedmiotu; § 148 s.156 "Składnik к z celownikiem, за z biernikiem, под z biernikiem, по направлению z celownikiem, в направлении z dopełniaczem oznaczającym kierunek

w stronę przedmiotu, zbliżenie się do przedmiotu; § 182 s.193 "Narzędnik, składnik **с** z narzędnikiem, **без** z dopełniaczem, **в** z miejscownikiem, imiesłów przysłówkowy"; § 190 s.504 "Składniki oznaczające miarę: składnik **на** z biernikiem, **в** z biernikiem, biernik, **по** z biernikiem, **до** z dopełniaczem, wyrazy i zdania ze składnikami **настолько, насколько, постольку, поскольку**".

Dwa ostatnie przykłady umieszczone są w rozdziale "H" pt. "Składniki oznaczające cechy czynności i inne cechy". W materiale oznaczonym w ten sposób są duże trudności w odszukaniu tych zjawisk językowych, o które chodzi uczącemu się /studentowi/. Nie ma jedynie trudności przy systematycznej realizacji materiału według kolejności podręcznika. Na ćwiczeniach z praktycznej nauki języka realizuje się jednak materiał nie zgodnie z teoretycznym opisem, lecz z potrzebami wynikającymi z konkretnych sytuacji życiowych.

Dla praktycznej nauki języka do posługiwania się wymienionym podręcznikiem niezbędny jest klucz. Indeks onomazjologiczny do podręcznika z powodzeniem może spełnić rolę takiego klucza.

Rzecz jasna, że korzystający z podręcznika, gdy zagłąda do spisu treści, aby znaleźć odpowiedni materiał, może zagubić się w "składnikach", ponieważ nie wie, jakich składników należy użyć przy oznaczaniu np. kierunku, miejsca, czasu, cechy itp., a właśnie tego chce się nauczyć. Podchodząc od strony znaczeń poprzez indeks onomazjologiczny do podręcznika z łatwością można odszukać wszystkie te zjawiska, o które szukającemu chodzi, jeśli one znajdują się w wymienionym spisie.

Według indeksu można przedstawić materiał w sposób następujący. Hasłem wywoławczym może być jedno ze znaczeń przedstawionych w indeksie, pod którym można podać przykłady i komentarz gramatyczny. Spróbujmy to przesledzić na przykładzie wymienionego wyżej znaczenia "Czas". /Liczby wskazują odpowiednią stronę podręcznika/.

Godziny. Oznaczenie czasu pełnymi godzinami 286

в час, в четыре часа, в десять
часов, в ноль часов

Składnik в łączу się з
biernikiem

Oznaczenie okresu historycznego 291

А мало мы угольной пыли при ца-
ризме наглотались...
При коммунизме каждый будет тру-
диться по своим способностям.
Значительные перемены произошли
при Петре I в положении дворянства.

Użycie wyrazu при з
miejscoownikiem

Oznaczenie okresu, z którego pochodzą zabytki piśmiennictwa,
architektury 262

Это памятники XII века.
Это памятники относящиеся к XII
веку.
Издание, датируемое 1600-ым годом.
Издание, датируемое приблизительно
1750-ым годом.

Użycie dopełniacza bądź
połączeń з wyrazami от-
носящийся к, восходя-
щий к.
Wyraz dатируемый uży-
wa się з narzędnikiem.

Okres, jaki obejmuje dana publikacja, dokument 261

У вас есть газета "Правда" за вчераш-
нее число?

Użycie skłladnika за
z biernikiem

У меня нет "Юности" за прошлый месяц.
Дайте мне журнал "Советский Союз" за
любой месяц.

У вас есть журнал "Огонёк" за прошлую
неделю?

Дайте, пожалуйста, "Литературную газе-
ту" за двенадцатое число.

Oznaczenie daty publikacji i dokumentów w języku urzędowym 261

Газета "Правда" от пятого февраля.
В ноте Министерства иностранных дел от
десятого марта указывается на недопусти-
мость подобных злоупотреблений.
Скоро год, как было написано то письмо
от пятого сентября.

Użycie skłladnika от
z dopełniaczem

Oznaczenie odcinka czasu, jaki oddziela wykonanie czynności od faktu 300

Проводник разбудил меня за тринадцать минут до станции.

Года за два до кончины здоровье стало изменять ему.

Użycie składownika za z biernikiem + do z dopełniaczem

Oznaczenie czasu za pomocą wieku osób 285

Двадцати пяти лет она осталась вдовой: её муж был убит в самом начале русско-японской войны.

Użycie dopełniacza bez przyimka

Określanie sposobu spędzania czasu 195

Дни бегут в занятиях.

Они проводят время в спорах.

День прошёл в беготне по городу.

Всё лето я провёл в отдыхе.

Лето прошло в незинных удовольствиях.

Четыре часа прошло в незначительных толках.

Użycie składownika w z miejscownikiem

Oznaczenie czynności, która trwa określoną ilość czasu, a następnie ustaje 219

Однажды Семеньша прозанимался в канцелярии до самой ночи.

Провалился весь день в Химках, на пляже.

Он взял с собой сына и целых три года проскитался по России.

Всё утро прогладила она свою юбку и манишку.

Użycie czasownika z przedrostkiem pro

Oznaczenie trwania czynności do pewnego momentu 219

Он докупался до темноты.

В архиве русской истории до нашего времени долежали десятки проектов.

Мы досмотрели пьесу до второго действия.

Użycie czasowników z przedrostkiem do

Oznaczenie nazw "niekalendarzowych" 288

В первую минуту я подумал, что она издевается надо мной.

В эти радостные дни все мы чувствовали себя счастливыми.

В настоящее время у нас ведётся большая исследовательская работа.

Użycie składownika w z biernikiem

в год революции, в годы войны,
в двадцатые годы, в послевоенные годы,
в наш век, в век атома, в век разума;

Эти дни Любку видели в Ворошилов-
граде.

Первое время он иногда говорил ...

В этом месяце

в этом году

Użycie biernika dla ozna-
czenia nazw "niekalendarzo-
wych".

Użycie składownika w z miejsc-
wnikiem

Oznaczenie czynności powtarzającej się 288

Он работает вечерами.

Тёплыми ночами движутся к фронту
бесконечные колонны войск ...

Мы ходили купаться вечерами.

Мы ходили купаться по вечерам

Użycie narzędnika

Użycie celownika ze skład-
nikiem po

Oznaczenie czynności powtarzającej się w regularnych
odstępach czasu 296

По субботам к Павлу приходили
товарищи.

Я могу ходить к зубному врачу каж-
дый месяц и даже каждые две недели.

В часы "пик" поезда в метро идут
каждые тридцать секунд.

Театр работает в репертуарном плане:
через каждые два месяца выпуск но-
вой программы.

Они принимают лекарство каждые полчаса.

Они курили через час.

Смена - через восемь часов.

Каждую четвертую неделю ...

Użycie wyrazu każdy
z biernikiem

Użycie через w połączeniu
z wyrażeniami

"liczebnik + rzeczownik"

Użycie wyrażenia

Użycie wyrazu z biernikiem
liczebnika porządkowego
i rzeczownika

Oznaczenie czynności powtarzającej się w nieregularnych
odstępach czasu 297

Он, бывало, даже первого секретаря
играл.

Бэда, бывало, нам поёт песни иль
пляшет лезгинку.

... набегает тучи: нет-нет да и капнет
редкая крупистая капля.

Он курит время от времени.

Składowniki:

бывало

нет-нет /да/ и,

время от времени

Верите ли, году не проходит, чтобы он мне денег не давал.

Никитин ... то и дело подходить к окну.

По временам он улыбается довольной улыбкой.

году не проходит

то и дело

по временам

Oznaczenie umiejscowienia czynności w czasie bezpośrednio poprzedzającym moment oznaczony 304

Мы кончим заниматься к четырём часам.

К середине сентября в нашем доме в Лаврушинском переулке мало кто оставался.

К наступлению темноты все работы были кончены.

Użycie składow-
ka k z celow-
nikiem

Oznaczenie następstwa w czasie 305

Тотчас после обеда приехала Кити.

После октября он не изменился.

После полудня Лена пошла в бой.

Только после тридцати лет я решился по-пробовать писать прозой.

После нескольких дней ходьбы я добрался до турбазы.

После месяца болезни она начала выздоравливать.

После того как он съехал с квартиры, всем стало лучше дышать.

По прибытии поезда в Варшаву на вокзале состоялся грандиозный митинг.

Użycie składow-
ka после z
dopełniaczem

Użycie składow-
ka po z miejscow-
nikiem.
Użycie wyrazu пос-
ле того как

Oznaczenie odcinka czasu, który dzieli pewien moment od mającej nastąpić czynności 309

Она сказала, что через полчаса будет в магазине и ушла.

Теперь все узнали, нечего мне больше делать, через два дня уеду!

Он вернулся после пяти часов.

Ребёнок начал ходить после года.

Użycie składow-
nika
через

Użycie składow-
nika
после

Три дня спустя оба приятеля катили по дороге в Никольское.

Użycie składowika спустя

Такси пришло через несколько минут после вызова.

Użycie składowika после
wraz ze składowikiem через

Oto kilka przykładów rozwiązań dydaktycznych. Hasło znaczeniowe "Oznaczenie czasu, z którego pochodzą zabytki piśmiennictwa, architektury" 262. Wprowadzenie tego materiału winno opierać się o demonstrowanie zabytków piśmiennictwa, architektury z równoczesną wypowiedzią: Это памятник XII века. Это памятник относящийся к XII веку. Издание датируемое приблизительно 1750-ым годом.

Napełnianie leksykalne modeli winno być wielokrotnie bogatsze. Po przyswojeniu danych wypowiedzi przez studentów winno nastąpić uogólnienie. Można tu wykorzystać komentarz zawarty w podręczniku. Podejście takie jest niezbędne przy świadomym uczeniu się języka obcego.

Ćwiczenia gramatyczne utrwalające można stosować przy omawianiu tekstów literackich, malarstwa, architektury, rzeźby, muzyki.

Hasło znaczeniowe "Okres, jaki obejmuje dana publikacja, dokument" 261 można połączyć z hasłem "Oznaczenie daty publikacji i dokumentów w języku urzędowym 261. Spodób wprowadzenia modeli językowych jak wyżej.

Przy temacie "Czasopisma" należy również wprowadzić podane wyżej modele zdaniowe. Jako pomoce winny być wykorzystane czasopisma z różnymi datami. Studenci prowadzą między sobą dialogi na temat czasopism, posługują się podanymi wyżej modelami.

Szczególne nacisk w komentarzu gramatycznym położyć należy na użycie składowika z biernikiem i składowika ot z dopełniaczem. Bardzo przydatne są ćwiczenia tłumaczeniowe z języka polskiego na rosyjski. Pozwalają one dokonywać konfrontacji w formach wyrażania wypowiedzi w obu językach.

"Oznaczenie wieku" 290 winno się realizować na etapie niższym, jednak hasło "Oznaczenie czasu za pomocą wieku osób" 285 ze względu na stopień trudności - na etapie wyższym.

Niektóre wzorce do pewnych sytuacji wymagają zwiększonej ilości ćwiczeń, a tym samym dłuższego czasu. Sytuacja "Ozna-

czenie następstwa w czasie" 305 jest trudna. Punktem wyjściowym winien tu być model z после . После октября он не изменился.

Наступны model z kolei z по . По приезде Дама сейчас же начала раскладывать вещи.

Рóżniej według kolejności: Через неделю я получил письмо.

Через три дня после сдачи экзаменов мы отправились в турпоход.

Он написал доклад за несколько дней.

Эту работу мы выполнили за один рабочий день.

Wymienione przykłady nie wyczerpują zagadnienia metodycznych rozwiązań wykorzystania onomazjologicznego indeksu alfabetycznego. Należy je potraktować jako propozycje zastosowania indeksu w praktyce.

Indeks może stanowić impuls do opracowania szczegółowych metod, sposobów i form pracy na zajęciach z praktycznej nauki języka.

PRZYPISY

¹ A. Bogusławski, S. Karolak, Gramatyka rosyjska w ujęciu funkcjonalnym, wyd. I, Warszawa 1970.

² Autorem pomysłu opracowania indeksu onomazjologicznego i głównym redaktorem jest doc. dr hab. Jan Wawrzyńczyk z WSP w Bydgoszczy.

O konieczności sporządzenia indeksu do podręcznika omawianego w artykule pisze dr Stefan Grzybowski w recenzji podręcznika A. Bogusławski, S. Karolak, Gramatyka rosyjska w ujęciu funkcjonalnym, Warszawa 1970, s. 512, "Slavia Orientalis", 1971, nr 4, 476-479.

О ПРАКТИЧЕСКОМ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКОГО УКАЗАТЕЛЯ
К УЧЕБНИКУ А. БОГУСЛАВСКОГО И С. КАРОЛЯКА "GRAMATYKA ROSYJSKA
W UJĘCIU FUNKCJONALNYM"

Р е з ю м е

В настоящей статье рассматривается вопрос о том, как практически использовать ономасиологический указатель, приготовленный под ред. Я. Вавжиньчика, к учебнику А. Богуславского и С. Кароляка.

В указателе языковой материал приведен в алфавитном порядке и назван как ономасиологическая ситуация. Ономасиологический указатель является дидактическим пособием как для преподавателей, так и для самостоятельно изучающих русский язык.

ON PRACTICAL UTILIZATION OF THE ONOMASIOLOGICAL INDEX TO
"RUSSIAN GRAMMAR THROUGH FUNCTIONAL APPROACH" BY A. BOGUSŁAWSKI
AND S. KAROLAK

S u m m a r y

In the above article, there are presented some suggestions for the utilization of the onomasiological index to A. Bogusławski and S. Karolak's handbook, compiled by an editing board headed by J. Wawrzyńczyk.

In the aforesaid index the language material of the handbook was approached from the point of view of meanings, which were arranged alphabetically.

The onomasiological index can make an indispensable didactic aid for teachers as well as those who study Russian by themselves.